

אחיותא — תלומות, וצנומיו היו. ועשאה בת חורין — כדי שמהא מומרת לינשא. ומלכסינ לרנה — אלמא מפקדא. מנהג הפקר נהגו בה — לפי שלא היתה יכולה לינשא הימה מפקרת עלמה, ומוטאויס נה — לפיכך כפו את רבה לשחררה. הדרן עלך הבא על יבמתו

אחיותא. ולא מיפקדי? * והאמר רב אחא בר רב קטינא אמר רבי אמי רב יצחק: מעשה באשה אחת שהיתה חציה שפחה וחציה בת חורין ולכן לא היתה יכולה להינשא לא לעבד ולא לבן חורין. וכפרו את רבה (האדרן שלה) ועשאה בת חורין! האם אין זו הוכחה שכפרו אותו כדי שתוכל לקיים מצנת פריה ורביה? אמר רב נחמן בר יצחק: לא זה היה הטעם לכפיית אדוניה לשחררה, אלא כיון שידעה שאיננה יכולה להינשא לא לעבד ולא לבן חורין התנהגה כך שמנהג הפקר נהגו בה, שהיתה מביאה אנשים לזנות איתה ומכשילה את הרבים, וכדי להציל אותה ואתם מן החטא כפו את האדרן לשחררה.

הדרן עלך הבא על יבמתו

שכופים אותו לשחררה, והן משום שלפי מסקנת ההלכה יש איסור עשה לשחרר עבד כנעני. ולא התירו חכמים לשחררו אלא במקום מצוה. ואף זה היה בו כדי להוכיח שיש מצוה בשחרור השפחה, ולכאורה מצוה זו היא של "פרו ורבו". אלא שהמסקנה היתה שיש מצוה בשחררה, אבל מטעם תקנת הבריות.

אורח ההלכה

מנהג הפקר נהגו / שפחה שנהגים בה מנהג הפקר — כופים את רבה ומשחררה כדי שתנשא ויסור המכשול. לפי המעשה המסופר כאן. (רמב"ם, ספר קנין, הלכות עבדים, פ"ט ה"ז. שו"ע י"ד רסז, עט)

אחיותא [אחיות] תאומות היו, ומבניהן יצאו אנשים גדולים. ושואלים: ולא מיפקדי (וכי אין הנשים מצוות? והאמר נהרי אמר) רב אחא בר רב קטינא אמר רבי אמי רב יצחק: מעשה באשה אחת שהיתה חציה שפחה וחציה בת חורין ולכן לא היתה יכולה להינשא לא לעבד ולא לבן חורין. וכפרו את רבה (האדרן שלה) ועשאה בת חורין! האם אין זו הוכחה שכפרו אותו כדי שתוכל לקיים מצנת פריה ורביה? אמר רב נחמן בר יצחק: לא זה היה הטעם לכפיית אדוניה לשחררה, אלא כיון שידעה שאיננה יכולה להינשא לא לעבד ולא לבן חורין התנהגה כך שמנהג הפקר נהגו בה, שהיתה מביאה אנשים לזנות איתה ומכשילה את הרבים, וכדי להציל אותה ואתם מן החטא כפו את האדרן לשחררה.

קרינא

שחציה שפחה וכו' / נחלקו הפוסקים האם דבר זה שאמרו הוא דווקא במי שחציה שפחה, שכן במקרה זה יש טעם מיוחד, שכיון שאינה יכולה להינשא לא לבן חורין ולא לעבד, מובן שהיא עשויה להפקיר עצמה (וכן נראה מדברי הטור, וראה בש"ך). ואחרים אמרו שבדאי מעשה שהיה כך היה, אלא שאין משם ראיה שרק באותו מקרה עושים כן. וכן כתב רבינו ירוחם וכן הרמב"ם. אכן יש דין כיוצא בזה במי שחציו עבד חציו בן חורין שמשחררים אותו כדי שיקיים פריה ורביה, אלא ששם אין הנימוק משום המצוה כדיוקה אלא מטעם (שיש אומרים שהוא שייך גם בנשים) של "לא תוהו בראה לשבת יצרה" (ישעיהו מה, יח). וכפרו את רבה / החידוש בכך הוא כפול, הן משום שיש בכך הפקעת רכושו של בעל השפחה,

מסורת הש"ס

א. גטין לח, א. מג, ב.

גרסות

ולא מיפקדי בכתיב: ולא מיפקדא.

אישים

פזי וטוי אחותא

מסורת היא בידי הגאונים (וכן סברת הנוספת בב"ב קמט א) שפזי הנוכרת כאן היא אם משפחה גדולה, שהיו בה גם חכמים מפורסמים כגון שמעון בן פזי ובנו ר' יהודה. ומשום כבודו של ר' חייא נקראו על שמה ולא על שם אביהם. והעירו כי במשפחת ר' חייא מוצאים עוד חכמים הידועים בהתייחסותם על שם אמותיהם. ייתכן שגם טוי, הבת האחרת, היתה אם משפחה חשובה, ומשום כך נזכרו כאן שתי האחיות פזי וטוי בצד שני האחים יהודה וחוקיה, שהיו שניהם מגדולי הדור, כדי להסביר מדוע הצטער ר' חייא שאין לו עוד זוג תאומים כזה.

פומייהו כאיב להו — כלומר, מחוקרי תקנתא הם, אכל עומדים ליתקן ולאכול. אכל זו שהיא נעשית חללה — אין לה תיקון עולמית. והרי ממזר — נת ישראל שניסת לכהן וילדה נת, והנת ניסת לממזר וילדה נת ומתה, והנת קיים, והרי אם אמו אשת כהן אוכלת בשבילו תרומה לאחר מיתת בעלה — לפי שיש לה זרע מן הכהן, כדתנן בפיסא בפרקין (יבמות סט, ג), והוא אינו אוכל — דור הוא. והוא הדין נמי אי כשר הוא, שנולד מישראל כשר, נמי אין אוכל ומאכיל אם אמו, והא דנקט לזויתוי ממזר — משום דמתניתין היא. שמא תאכיל — עבדי מלוג שלה לאחר מיתת הכהן בעלה. אכל עבדי לאו כדלוי ליכא למגור, דהשתא לאו משום דידה אכלי אלא משום כהן שהוא רבן. אלא מעתה בת ישראל שנישאת לכהן לא תאכיל — עבדי מלוג בתרומה. גזירה שמא תאכיל לאחר מיתתה — אלמה חקן בתניתין: בין עבדי מלוג בין עבדי לאו כדלוי! באלמנה כהנת — נת כהן ששנה לתרומת אביה ממתת בעלה. ואי אמרין יאכלו עבדי מלוג בתרומה כתיי בעלה כהן גדול זה, משום קנינו שקנה קנין, דלא גרעה הך חללה מעבד שקנה עבדים, — אמאי לאורויי הימירא אחר מיתתו, להאכילם בתרומה מחמת אביה, דאמר: מעיקרא באלמנותי הראשון היו עבדי אוכלין בתרומה דבי נשא. אינסבי ליה — לכהן גדול אכלי עבדי בתרומה דגברא. השתא, כשמת, הדרי למילתא קמייתא ויאכלו עבדי בתרומה דבי נשא כמעיקרא, באלמנותי הראשון. אלמנה בת ישראל — דלא אמאי לאורויי, מאי איכא למימר? מאי טעמא לא אכלי כתיי, הא לא גרעה מעבד שקנה עבדים — נכסי לאו כדלוי נכמותה, והיו כהן כלים ודבר המסויים, וכשגרשה ובאתה ליטול כמותה. היא אומרת כלי אני נוטלת והוא אומר דמים אני נוטן — כמו שקבלתי עלי בשומא, ומאז הן באלמנותי, ושלי הן.

התם פומייהו כאיב להו. ונהרי ממזר, שאין אוכל — ומאכיל! האמר רבינא: קנין אוכל קאמר, קנין אוכל — מאכיל, שאינו אוכל — אינו מאכיל. ורבא אמר: מדאורייתא מיכל אכלי, ורפנן הוא דגזרי בהו, פדי שתאמר: אני איני אוכלת, עבדי אינן אוכלין, זונה היא אצלו! הלכך אתי לאפוקה. רב אשי אמר: גזירה שפא תאכיל לאחר מיתה. אלא מעתה, בת ישראל שנישאת לכהן לא תאכיל גזירה שפא תאכיל לאחר מיתה! אלא אמר רב אשי: באלמנה פהנת דאתיא לאורויי: מעיקרא אכלי בתרומה דבי נשא, אינסבי ליה להאי — אכלי בתרומה דגבראי, והשתא הדרי לי למילתיה קמייתא, ולא ידעה דמעיקרא לא שויתה לנפשה חללה, השתא שויתה לנפשה חללה. תינח אלמנה פהנת, אלמנה בת ישראל מאי איכא למימר — באלמנותה הלא פליגי רבנן. איתמר: המכנסת שום לבעלה, היא אומרת: פלי אני נוטלת, והוא אומר: דמים אני נוטן, הדין עם מי? רב יהודה אמר:

ומשיבים: יש לחלק, כי התם (שם) במקרים אלה הטעם שאינם אוכלים אינו משום שנפסלו מקדושת כהונה, אלא משום שרואים אותם כאילו פומייהו כאיב להו נפיהם כואב להם ואינם מסוגלים למעשה לאכול, אבל יש להם זכות אכילה שאיננה יכולה להתמש מסיבה חיצונית ולכן הם מאכילים אחרים. ומקשים: והרי ממזר שאם נישאה בת ישראל לכהן, ונשאר צאצאים כל שהם מן הנישואים הללו, למרות שהצאצא הזה ייתכן שהוא ישראל, ואפילו ממזר — מכל מקום, כיון שיש לה זרע מן הכהן — עדיין היא אוכלת בתרומה. הרי שהילד הזה שאין אוכל בתרומה, כיון שהוא ישראל — ומאכיל אחרים, הרי שגם מי שאינו אוכל מאכיל! אמר רבינא: יש לפרש את הכלל הזה ולומר כך: קנין אוכל קאמר (אמר). כלומר: אם הקנין של הכהן אוכל בעצמו — מאכיל גם אחרים שהם קניינו, וקנין כהן שאינו אוכל, כגון אשתו הפסולה — אינו מאכיל. ורבא אמר הסבר אחר: מדאורייתא מיכל אכלי [מן] התורה באמת אוכלים גם עבדי מלוג שלה, שהם כלולים בהגדרה של "קניינו שקנה קנין". אלא רבנן הוא דגזרי בהו [וחכמים הם שגזרו בהם] שלא יאכלו, כדי שתאמר אותה אשה שנישאה לכהן בעבירה: אני איני אוכלת משלו, עבדי גם הם אינם אוכלין — אם כן זונה היא אצלו?! הלכך אתי לאפוקה נעל כן יבוא בעלה להוציאה מבתו, והרי אנו רוצים שימהר לגרשה. רב אשי אמר: לא מטעם זה, אלא גזירה היא: שמא תאכיל את העבדים הללו גם לאחר מיתתה של בעלה הכהן, שאמנם כל עוד בעלה חי יכולים הם לאכול בתרומה, שהרי היא קניינו של הכהן, והם קניינה שלה. אבל לא לאחר מותו, שכוח קניינו ממנה בטל. ומקשים: אלא מעתה, שאנו גזרים איסור על קנין אשת כהן כתיי משום לאחר מותו, גם בת ישראל שנישאת נישואים כשרים לכהן לא תאכיל עבדי מלוג שלה, גזירה שמא תאכיל גם לאחר מיתה! אלא אמר רב אשי: כאן מדובר באלמנה או גרושה כהנת, כלומר: שהיא בת כהן, דאתיא לאורויי (שנתבוא להורות) לעצמה היתר ותאמר: מעיקרא אכלי בתרומה דבי נשא [ומתחילה אכלו העבדים שלי בתרומה של בית אבי], אינסבי ליה להאי, אכלי בתרומה דגבראי (נישאתי לזה — אכלו בתרומה של בעלי) שהם כקנין שקנה קנין, והשתא הדרי לי למילתיה קמייתא ונעשיו כשמת בעלי חזרת אני לדבר הראשון ושוכ יאכלו בתרומת אבי. ולא ידעה (ואינה יודעת) שאינו כן, דמעיקרא לא שויתה לנפשה חללה (שמתחילה לא עשתה את עצמה חללה) שהרי קודם לכן כשירה היתה, ורשאת היתה לאכול. השתא שויתה לנפשה חללה (ונעשיו שנישאה בעבירה עשתה את עצמה חללה). ונאסרה לאכול, וממילא גם עבדיה אסורים. ושואלים: אם כן, תינח [נניח] דבר זה לגבי אלמנה כהנת, אבל אם היתה אותה אלמנה שנישאה לכהן גדול בת ישראל, מאי איכא למימר (מה יש לדומך)? שהרי אין מקום לגזירה זו! ומשיבים: באלמנותה לא פליגי רבנן [באלמנות לא חילקו חכמים] בין אלמנה לאלמנה, כיון שהיה מקרה שגזרו בו עשו זאת גזירה כללית.

איתמר (נאמר) שנחלקו אמוראים בכעיה הבאה: המכנסת שום לבעלה, שהכניסה לבעלה בתוך כתובתה דברים מסוימים ששמו (העריכו אותם) ועשו אותם כנכסי צאן ברזל, ואחר כך כשבאה ליטול את כתובתה היא אומרת: כלי, אותם כלים עצמם שהכנסתי, אני נוטלת, והוא אומר: דמים (את מחירם) אני נוטן, שהוא רוצה להחזיק בכלים עצמם, הדין עם מי? רב יהודה אמר:

תוספות

גזירה שמא תאכיל לאחר מיתה — ובעבדי צאן ברזל לא שייך למגור, אפילו למאן דאמר (בסמוך) הדין עמה — דכל זמן שלא גבתה אותם בבית דין אוכלין מכחן, ואחר שגבתה ושמן לה בית דין — הרי כאילו קנתה עבדים לאחר מיתת בעלה.

אלא מעתה בת ישראל שניסת לכהן לא תאכיל שמה כוי — תימה: דלא דמי, דהתם ליכא למיטעי, דהא בחיי הבעל היתה אוכלת בעצמה ועכשיו אינה אוכלת. אבל כאן, אם יאכלו עבדים בחיי הבעל, אף על פי שבבעצמה אינה אוכלת — איכא למגור שמא תאכיל גם לאחר מיתה! ואית ספרים דגרסי: בת ישראל שניסת לכהן לא תאכל. ופריך: דהיא עצמה לא תאכל, שמא תאכל אחר מיתה. ולספרים דגרסי "נמי לא תאכיל" — איכא למימר דאכולי מילתא פריך: שלא תאכל ולא תאכיל, אלא דנקט לא תאכיל משום דניחא ליה לאקשווי מעבדים אעבדים.

עצמם שהכנסתי, אני נוטלת, והוא אומר: דמים (את מחירם) אני נוטן, שהוא רוצה להחזיק בכלים עצמם, הדין עם מי? רב יהודה אמר:

עיונים

פומייהו הוא דכאיב להו / המאירי מסביר את הביטוי באופן שונה קצת: כי הפסולים הללו פסולם הוא רק לפי שעה, יש להם אפשרות לתיקון, (גם אם אינה מגיעה למימוש בזמן הקרוב, כגון ערל), מה שאין כן בנושא אשה פסולה, שאין לה עוד כל תקנה.

הרי ממזר / מובן שאין הקשיה ממזר סתם, אלא מן המקרה המיוחד שדובר בו, שהממזר הוא הצאצא היחיד שנשאר לאשה הישראלית מבעלה הכהן. ואכן הרי"א מן ההר כותב כי "ממזר" כאן הוא רק רמז לומר שהשאלה היא מדין הממזר המבואר להלן (בשנה"ט, ס"ב), וכן העירו הראשונים שלא היה צורך להקשות מממזר דווקא, שהרי היה יכול לנקוט גם נכד ישראל.

קנין אוכל קאמר / נראה שרבינא לומר זאת מן המקרא עצמו, שהרי נאמר "קנין כספו הוא יאכל בו", ובכל מקום שאין כתוב זה יכול להתקיים, ממילא אינו יכול אף להאכיל אחרים.

מדוע אין עבדי מלוג אוכלים / שתי שיטות הן בעיקר בהסבר הדבר: שלדעת רבינא נראה שעבדי מלוג של אשת כהן פסולה אין אוכלים מן התורה, ואילו לרבא ולרב אשי אין זו אלא גזירת חכמים. הרמב"ם מקבל את שיטת רבינא, ואילו פוסקים אחרים סבורים שעיקר הדין הוא שאין זו אלא גזירת חכמים. מחלוקת זו מופיעה בשינוייה גם בירושלמי: האם הטעם הוא מפני קנס (כדעת רבא) או מפני גזירת הכתוב. רש"ם גם מסבירים שיש הבדל הלכה

למעשה בין הטעמים הללו (ולא רק לענין חומרת האיסור), כגון כאשר היה לכהן עבד ערל שקנה עבדים. שאם הטעם הוא מפני שמי שאינו אוכל אינו מאכיל — אף עבדיו של עבד זה אינם אוכלים. ואילו לשיטה שהטעם הוא משום קנס אפשר לומר שעבדים אלה אוכלים. בת ישראל לא תאכיל / לפני הראשונים היתה הגירסה "לא תאכיל", שאין הקושי משום עבדי האשה אלא קושיה חמורה בהרבה על אשת הכהן עצמה. וראה בתוס' (ד"ה "אלא") שמראים פנים וצידוק לשיטת רש"י. ואילו אחרים (רמב"ן רשב"א ועוד) סבורים שהגירסה העיקרית היא בגירסת שאר הספרים, שאז הקשיה היא גם פשוטה יותר וגם חמורה יותר.

אורח ההלכה

עבד כהן אוכלים בתרומה / עבדי כהן (וכן בהמות הבהנים) אוכלים בתרומה ובתרומת מעשר.

עבדי קנין כהן / עבדי הכהן וכן עבדי אשת הכהן שקנו עבדים — אף עבדי עבדים אלה אוכלים בתרומה. (שם פ"ו הי"ח)

קנין אוכל מאכיל / הרמב"ם כתב שהכלל לענין האכלה בתרומה הוא שכל שמאכיל מכוח היותו קנין כהן אינו יכול להאכיל אלא אם כן הוא עצמו יש לו זכות לאכול בתרומה. (שם)

מסורת השי"ס

- ב. (הביטוי) יבמות קד, ב.
ג. ירושלמי שם.
ד. ירושלמי שם (בשינוי שמו).
ה. (טעם זה) יבמות קז, א.
כתובות נב, ב. ב"מ נג, א.

גדרות

- ורבא אמר בכתיי: רבא אמר.
ממזר שאין אוכל בכתיי: ממזר שאינו אוכל.
קנין אוכל קאמר בכתיי: קנין אוכל קאמריון.
שנשאת לכהן לא תאכיל גרסת הרשב"א ועוד: שנשאת לכהן לא תאכל.
נשא בכתיי: נשיי.
למילתיה בכתיי: למילתא ויש: למילתא.
באלמנותה בכתיי: באלמנות.

מסורת הש"ס

- א. ירושלמי יבמות פ"ז ה"א (בשנינו שמות). ר' גטין מד. ב.
- ב. ר' כתובות עט. ב.
- ג. תרומות פ"א מ"ט. ע"ז טו. א. (והענין) ירושלמי תרומות פ"א ה"ה. ת"י"ב אמור פרש"ה. ו.
- ד. (בטוי דומה) עירובין סה. ב.
- ה. ירושלמי יבמות פ"ז ה"א.
- ו. ירושלמי שם.

גרסות

- דידה הו' בכתיב: דידה הו'.
- הותירו לו בכתיב: הותירו לו ברשותה קיימי וכי דידה דמו דתנו אלו הו' עבדי צאן ברזל מתו מתו לו הותירו הותירו לו הו' חייב באחריותו יאכלו.
- אמר רב ספרא בכתיב ועוד: מתקיף לה רב ספרא.
- וחן שלו בכתיב: הרי חן שלו. הרי זה יאכילנה בכתיב: יאכילנה.
- לא יאכילנה ויש בכתיב: הרי זה לא יאכילנה.
- באונסיה בכתיב: באונסין.
- בכחשה ובנפחת דמיה בכתיב: בכחשה ובנפחת דמיה בכחשה ובתרת דמיה.
- ישראל ששם - לא יאכילנה כרשיני תרומה בכתיב משפט זה חסר.

העולם

כרשינה או בקית הכרשינה (Vicia ervilia) היא צמח חד שנתי ממשפחת הקטניות. גובהו בין 50-10 ס"מ. זרעיו הכרשינה הם חומים, כדוריים או מצולעים, וקוטרים 5.5-3.5 מ"מ. לזרעי הכרשינה, כלשאר מיני הקטניות, ערך תזונתי גבוה, ומזון זה מתכלל בנקל אצל הבהמות.

הכרשינה היא גידול שהד חרפי ואכילי בארצות הים התיכון, ועדיין מגדלים אותה בימינו בכפר הערבי.

הצמח וזרעיו משמשים בעיקר כמאכל בהמה. לשם ליעוד הזרעים והגנים לפעמים להשרותם במים במשך הלילה. אף שדרך כלל משמשת הכרשינה למאכל בהמה, ניתנים הזרעים גם למאכל אדם, והיו אוכלים אותם בשעת הדחק, כגון בשנות רעב. מכיון שהכרשינה יכולה לשמש גם למאכל אדם חל עליה חיוב תרומות ומעשרות, אף כי כרגיל היתה ניתנת לבהמות הכהנים.

הדין עמה, וחיטול את הכלים, ור' אמי אמר: הדין עמו ויכול להחזיק בכלים ולשלם בעבורם. ומפרשים: רב יהודה אמר: הדין עמה, משום שבח בית אביה. שכיון שהם שייכים למשפחתה ולזול הוא בכבודם שיהיו ברשות אחר, ולכן דידה הוי (שלה הו'). ר' אמי אמר: הדין עמו, פיון דאמר מר (שאמר החכם) במשנתנו:

על נכסי צאן ברזל אם מתו - מתו לו, ואם הותירו - הותירו לו, הואיל וחייב באחריותו - יאכלו. משמע שהם אוכלים בתרומה כיון שגופם נחשב קני לו, ומכאן מובן שקנין הבעל בנכסי צאן ברזל הוא קנין גופם של הדברים ולא ערכם בלבד, לכן אינו חייב להחזיר לאשה אלא דמים. אמר רב ספרא: מי קתני (האם שנה) במשנה "והן שלו"? הלא רק "הואיל וחייב באחריותו" קתני (שנה). ולעולם לאו דידה נינהו (ולעולם לאו שלו הו'). ושואלים: וכל היכא (וכל היכן) דחייב באחריותו של קניינו אכלי (ואוכלים הם) בתרומה ואין צורך בקנין גופם ממש? והתנן (והרי שנינו במשנה): ישראל ששכר פרה מכהן שתעבוד אצלו - הרי זה יאכילנה כרשיני תרומה, שהם מאכל בהמה שמפרישים מהם לעתים תרומה, וכיון שבהמת כהן אוכלת בתרומה - רשאי השוכר להאכיל את הבהמה הו' כרשיני תרומה. ואילו כהן ששכר פרה מישראל, אף על פי שמוזנותיה עליו - לא יאכילנה כרשיני תרומה. לפי שאינה שלו. והרי הכהן השוכר יש לו אחריות על הבהמה ששכר, ובכל זאת אינו מאכיל אותה תרומה! ודוחים: ותסברא (וכי טבור אתה) שזו קרויה אחריות שלימה? נהי נמי דמחייב (אם אמנם גם כן שמחוייב הוא) בגנבה ואבדה, שחייב להחזיר את דמי הבהמה, אבל באונסיה, אם אירע בה אונס, שמתה או נפצעה, או בכחשה, שרזתה או נחלשה מחמת סיבה כלשהי, וכן בנפחת דמיה - מי מחייב (האם הוא חייב)? הרי שאין כאן אחריות שלימה, ולהיפך: הא לא דמיא אלא לסיפא (זה אינו דומה אלא לסופה) של אותה משנה: ישראל ששם פרה מכהן כלומר שקבע והעריך לה מחיר כששאל אותה ממנו, שאם תמות או תיפגע או מחירה ישתנה יחזיר לו כפי ערכה בשעת לקיחה, לא יאכילנה כרשיני תרומה, משום שהיא נחשבת כאלו היתה של ישראל. אבל כהן ששם פרה מישראל - יאכילנה כרשיני תרומה. ולכאורה מכאן ראיה להיפך, שרק אם הוא חייב באחריות גמורה לשמור על ערך התפץ לעולם - הרי זה נחשב כבעלות כדי להחזיר להאכילו תרומה. יתיב רבה ורב יוסף בשילהי פרקיה דרב נחמן (ישבו רבה ורב יוסף בסוף דרשותו של רב נחמן) ויתבי וקאמרי (נישבו ואמרו): תניא כותיה דרב יהודה ותניא כותיה דר' אמי (שנויה כריתתו של רב יהודה ושנויה כריתתו של ר' אמי). תניא כותיה דר' אמי (שנויה כריתתו של ר' אמי): עבדי צאן ברזל יוצאין

הדין עמה - ומטול כליה. יאכלו - ומדלכלי בתרומה - שמע מינה לדידה נינהו. ששכר פרה מישראל - והא שוכר מיני נאחריותה אס נגנבה או נאכלה, וקתני לא יאכילנה כרשיני תרומה. הכי גרסינן: ותסברא נהי נמי דחייב בגנבה ואבדה באונסיה ובנפחת דמיה מי מחייב - שוכר פטור מן האונסין, וכן אס כחשה ואס הו'ל דמיה. הא - ממניתין לא דמיא אלא לסיפא. אבל כהן ששם פרה מישראל - נדמים, כששקרה הימנו שפמא לו, והמנה עמו להחזירה לו נדמים הללו, שאם תכחש או תאנס או יחלו פרות בעולם - ימן הדמים. יאכילנה כרשיני תרומה - הואיל וקבלה נאחריותו, ואף על פי שחזרת צעיניה אס לא יפחתו דמיה - כל כמה דלא הדרה לדידה הו'. וגני ענדס נמי, אף על גב דהדרי צעיניה, כיון דלענין יוקרא חולא קיימי נרשומיה - אכלי. בשילהי פירקיה - כשסיס הדרשה.

תוספות

כרשיני תרומה - אומר רבינו יצחק: דעיקרם קיימי למאכל בהמה. דאם היו עיקרם לאדם - היה אסור ליתנם לבהמה, משום הפסד תרומה. ומכל מקום חזו לאדם, דאי לא חזו כלל לאדם - פטורין מתרומה ומעשר, כדאמר בריש "כלל גדול" (שבת סח, א). לא יאכילנה כרשיני תרומה - והא דתנן (עירובין כו, ב): מערבין לישראל בתרומה, דשרי בהנאה: אומר רבינו תם דהיינו דוקא הנאה שאין של כילוי, אבל הנאה של כילוי כגון להאכיל לבהמתו - אסור. וכן להדליקה ולהסיקה תחת תבשילו, כדתנן במסכת תרומות (פרק יא משנה ז'): מדליקין בשמן של תרומה במבואות האפילות על גבי כהן, ברשות כהן. פירוש: כשיש שם כהן שצריך לאותה אורה, דנר לאחד נר למאה, אבל לא ברשות ישראל. והא דאמר ב"כ"ל שעה" (פסחים לד, א) אבא שאול גבל של בית רבי הוה והיה מחמם חמין בשמן של תרומה שנטמאה - אמר רבינו תם: דהיינו לכהנים שבבית רבי. וטעמא דלא אסור אלא הנאה של כילוי מפרש רבינו יצחק: משום דדרשינן בפרק "במה מדליקין" (שבת כו, א) גבי אין מדליקין בטבל טמא "את משמרת תרומותי" - בשתי תרומות הכתוב מדבר, אחת תרומה טמאה ואחת תרומה טהורה. מה תרומה טהורה - אין לך בה אלא משעת הרמה ואילך, פירוש: עיקר הנאתה, דהיינו אכילה - אף תרומה טמאה אין לך בה עיקר הנאה, דהיינו הדלקה, אלא משעת הרמה ואילך. ומהכא יליף דאין מדליקין בטבל טמא. ובטבל טהור נמי משמע גבי עובדא דרבי פנחס בן יאיר (חולין ז, א) דאסור הנאה של כילוי, היינו משום דהדר ילפינן תרומה טהורה מטמאה. ולא כמו שפירש שם בקונטרס דכל שכן בטבל טהור. דכל שכן לא הוי, דטהור מטמא הוא דילפינן, וכי היכי דילפינן לאסור טבל בהנאה של כילוי - הכי נמי ילפינן לאסור זו בתרומה, דמשעת הרמה לא הותרה אלא לכהנים ולא לישראל.

ישראל ששכר פרה שמאכילה כרשיני תרומה אף על פי שמוזנותיה עליו - נהנה אלא הדמים, והרי הוא כמוכר תרומה לכהן והדמים שלו. אבל כהן ששכר פרה מישראל - לא יאכילנה כרשיני תרומה (בבא מציעא פ, ב). וכן הלכה, כדמשמע בריש "המפקיד" (שם לו, א) גבי שוכר ושואל פעמים ששניהם באשם כו', ובפרק "השואל" (שם צז, א) גבי ההוא דאגר כודני לבי חוזאי.

אבל כהן ששם פרה מישראל - פירש בקונטרס: כששכרה הימנו התנה להחזיר לו דמים אלו אם תכחש או תאנס או יחלו הפרות. ואומר רבינו יצחק, דאסור לעשות כן משום ריבית, כדמוכח בפרק "איזהו נשך" (שם סד, א), אלא איירי בשואל.

עבדי צאן ברזל יוצאין בשן ועין - תימה לרבינו יצחק: מה ראה מיייתי מהכא לרבי אמי? דהא רב יהודה נמי מודה דיוצאין בשן ועין לאיש, דחשיב כעבדו, כי היכי

הדין עם מי / ראשונים העלו גם שאלה הפוכה: מה הדין כאשר הבעל רוצה להחזיר לה את החפצים בעינם והיא אומרת שאינה רוצה בהם אלא רצונה לקבל את דמיהם בלבד. הוי שאמרו כי מכיון שחפצים אלה הם ברשות הבעל יכולה היא לטוב לקבל אותם, ולא אמרו חכמים אלא שיש לה רשות לקבל אותם עצמם, אם היא רוצה בכך (תוס' חד מקמאי). ויש שאמרו שיכול הבעל לכפות אותה לקבל את החפצים הללו בעינם, מכיון שאמרנו שחפצים אלה אינם לגמרי ברשות הבעל אלא הם כעין פיקדון אצלו (ריב"ש). והמאירי סבור שבאשר הוא נוקק, מחמת חסרון כסף במוזמן, לפרוע לה את חובו בכלים, רק או יכול הוא לתת לה את כליה בעל כרחיה.

שבח בית אביה / הרי"ד מסביר במפורט: שהרי לא נתנו לה חפצים אלה מבית אביה אלא כדי שתשתמש דיא בהם, ולא התכוונו שתשתמש אשה אחרת בחפצים וכלים מבית זה (וכתען לשון זו בירושלמי).

ששם פרה מכהן וכו' / רש"י מסביר כי מדובר כאן במי ששכר פרה והעריכה בסכום קצוב מסוים, ואילו התוס' (ד"ה יאכלי) סבורים כי אי אפשר לעשות הסכם כגון זה בכשירות, כי מאחר שנותן כסף תמורת שכירות הפרה וגם מתחייב להחזיר אותה במלוא שויה, הרי זה

כעין ריבית, זה אסור. ולדעתם אפשר לומר זאת רק בשואל, שאינו משלם כלום עבור השימוש בפרה. ואילו שיטת הרמב"ם היא (וכן מסבירים ה"א מן ההר ואחרים), שכאן מדובר בפרה שנמסרה לשם פיתום במחיר קצוב, ובעל הפרה והמקבל הסכימו להתחלק ביניהם ברווחים שיושגו בגלל הפיתום, שאז יש בהסכם זה משום עסקא מותרת.

אורה הלה / אשה הרוצה לקבל כליה / אשה שהכניסה שום מבית אביה, ונתגרשה, והיא רוצה לקבל את כליה עצמם - שומעים לה משום שבח בית אביה. כרב יהודה, וכפסק ההלכה בגמרא להלן. (שריע אה"ע פ"ה, ג)

האכלת תרומה לפרה שכורה / ישראל ששכר פרה מכהן - מאכילה תרומה, וכהן ששכר פרה מישראל אינו מאכילה תרומה אף שחייב במוזנותיה מפני שאינה קניינו. (רמב"ם, ספר זרעים, הלכות תרומות, פ"ט הי"ז)

האכלת תרומה לפרה שנישומה / ישראל שלקח פרה מכהן כדי לפטמה ולשם אותה במחיר קבוע, אף שהתנו שיהלוקו ביניהם את הרווח הנובע מהפיתום - אינו מאכילה תרומה. וכהן שלקח בתנאים אלה פרה מישראל - מאכילה תרומה. (שם)

בשן ועין איש — אם קימא הבעל את עינו. אבל לא לאשה — אם קימא עינו, ללאו דידה הוא. לא ימכור — שאם יגרשנה תטול לניה. מכור שניהם — או זה או זה. לפרנסה — אורחא דמילתא נקט, שאין אדם מוכר כלי תשמישו אלא למונות. הבעל מוציא — לא מיניעיה דאם מכר הוא נלא דעתה, ומת או גרשה — דהיא מוציאה מיד הלקוחות, אלא אפילו מתה היא הוא מוציא מיד הלקוחות, דמכירה ללא מכירה הוא, (שמא ימות הוא כמיה ונמנאית מכירה שלא כדין) כל זמן שהיא קיימת. קנייה מיתבא — תכריכי המת איסורי הנאה הן כהקדש, דגמר "שם" "שם" מעגלה ערופה, נפרק "נגמר הדין" (סנהדרין מו, ב). מי לא מודה רב יהודה דמחוסר גוביינא — אף על גב דהדין עמה, מודה הוא דכל כמה דלא גנחניה מיניה — לאו נרשומה קיימי, אלא שיעבודא צעלמא אית לה עליהו. דהא אם נאנסו או נאדדו — חייב נאחריותו. וכיון דנרשומה יתמי נינהו — אמי הקדש דלקדשוה יתמי ומפקע לה לשיעבודיהו, ויהני דמי. רבא לטעמיה כו' — הקדש — דוקא קדושת הגוף, כי האי גוונא. אבל קדושת דמים — לא, כדתנן (ערכין כג, ב): מוסקי עוד דינר ופודה הנכסים הללו כו'. חמץ — נכרי שהלוה את ישראל על חמץ חמץ אחר הפסח — אסור בהנאה, דאמי איסור חמץ ומפקע ליה לשיעבודא דנכרי. והא דתנן נפרק "כל שעה" (פסחים ג, א): מותר בהנאה — רבא מוקי לה התם כשהיהו אלו, שנתנו ישראל צניחו של נכרי, דהואו לא מיחמר גוביינא.

תוספות

דחשיב כספו לענין תרומה, דתנן: עבדי צאן ברזל יאכלו בתרומה, דתרומה וכן ועין ענין אחד הוא, כדפירשתי במתניתין. ועוד הקשה הרב משה כהן: דמי לא מודה רב יהודה דמיחסרי גוביינא, ואם כן ברשותיה קיימי, ושיחורר מפקיע מידי שיעבוד, כדאמר לקמן גבי איצטלא דפרסוה אמיתא, דאפילו לרב יהודה מפקיעין מידי שיעבוד. דאפילו שיחורר דשן ועין, דממילא, אמרינן ב"החובל" (בבא קמא פט, ב) דמפקיע מידי שיעבוד; ואין לומר דרבה ורב יוסף דדייקי מהכא תניא כוותיה דרבי אמי לית להו דרבא, דאמר שיחורר מפקיע מידי שיעבוד — דהא ממתניתין ד"השולח" (גיטין מ, ב) דייק לה. ואין לומר לית להו ההוא טעמא דלקמן כיון דמיחסרי גוביינא ברשותיה קיימי, דהא רבא אית ליה ההוא טעמא בסמוך ואפילו הכי קאמר רבא לרב נחמן: והא תניא כותיה דרבי אמי! ותירץ הרב רבינו שמואל ברבי חייס מורד"ש: דדייק מאבל לא לאשה. ומחיים לא איצטרך, דפשיטא, אלא לאחר מיתה קאמר דאין יוצאין לאשה — משום דהדין עמו.

בשן ועין, אם פגעו בהם בעליהם וגרמו להם עקירת שן או עין, הרי יוצאים הם לחירות, איש, כלומר: אם האיש, הבעל, עשה זאת, אבל לא לאשה. ומכאן ראה גמורה שגופם קנוי לאיש. תניא כותיה דרב יהודה (ושנויה ברייתא כשיטתו של רב יהודה): המכנסת שום לבעלה כלומר שהכניסה לו נדוניה, כצאן ברזל, ששמו את ערכה, ואם יצטרך לשלם את כתובתה — יחזיר לפי ערך זה. אם רצה הבעל למכור — לא ימכור אותם נכסים, משום שגופם של הנכסים שייך לה. ולא עוד אלא אפילו הכניס לה הבעל שום משלו שהוסיף מתנה משלו על הנדוניה שלה וקבעו לה ערך וצרפו אותה לנדוניה, אם רצה הבעל למכור — לא ימכור. עברו ומכרו שניהם או הבעל או האשה את החפצים הללו לפרנסה, זה היה מעשה לפני רבן שמעון בן גמליאל, ואמר: אף על פי כן הבעל מוציא מיד הלקוחות, משום שלשניהם אין רשות למכור בזמן שניהם קיימים, והמכר כטל. וסיכומה של ההלכה: אמר רבא אמר רב נחמן: הלכה כרב יהודה. אמר ליה (לר) רבא לרב נחמן: והתניא כותיה דר' אמי נוהרי שנויה ברייתא כשיטתו של ר' אמי! אמר לו: אף על גב דתניא כותיה דר' אמי — מסתברא טעמא דרב יהודה (נאף על פי ששנויה ברייתא כשיטת ר' אמי — מסתבר טעמו של ר' יהודה) משום שכתב בית אביה. מסופר: ההיא איתתא דעיילה ליה לגבורא איצטלא דמילתא בכתובתה (נאשה אחת שהכניסה לבעלה גלימה של צמר מובחר בכתובתה) כנכסי צאן ברזל. שכיב (נחם) אותו האיש, שקלוה יתמי ופרסוה אמיתא (לקחו היתומים אותה גלימה ופרסו אותה על המת) כעין תכריכים. ואחר כך תבעה האשה את הגלימה עצמה. אמר רבא: קנייה מיתבא (קנה אותה המת) כלומר, היא נחשבת כשייכת לתכריכי המת, ודבר שניתן למת שוב אסור להשתמש בו. אמר ליה (לר) נאנאי, בריה נבנח של רב יוסף, בריה נבנח של רבא, לרב כהנא: והאמר (נוהרי אמת) רבא אמר רב נחמן: הלכה כרב יהודה. משמע שגופם של נכסים אלה הם של האשה, ואיך היו היתומים רשאים לתת אותה למת? אמר ליה (לר) מי לא מודה רב יהודה דמחוסר גוביינא (נאם אין רב יהודה מודה שעל כל פנים הנכסים הללו מחוסרים גבייה) ועדיין אינם ברשותה, ורק לכשחטול כתובתה זכאית היא לקבלם. וכיון דמחוסר גוביינא — ברשותיה קאי (וכיון שמחוסרי גבייה — ברשותו הם עומדים) לענין זה. ומעיר, כי בענין זה רבא לטעמיה (הולך לטעמו, לשיטתו). דאמר רבא: הקדש שמקדיש אדם דבר, או איסור חמץ שחל על דבר.

אורח הלכה

עבדי צאן ברזל בשן ועין / עבדי צאן ברזל שהכניסה האשה, יוצאים בשן ועין אם הבעל גרם להם, אבל לא על ידי האשה. (שם הלכות עבדים פ"ה ה"טז)
מכירת נכסי צאן ברזל / אשה שהכניסה לבעלה מטלטלין, והם נכסי צאן ברזל — אין הבעל רשאי למכרם. אבל אם עבר ומכר מה שעשה עשוי, וקנו הלקוחות (רמב"ם, רה"ג תודר). ויש אומרים שהמכר כטל (רמב"ן, רשב"א, רא"ש ועוד, וכן כתב הרמ"א).
(שם, ספר קנין, הלכות מכירה, פ"ל ה"ה. שם, ספר נשים, הלכות אישות, פ"כ ה"טז. שו"ע אה"ע ז, יד)
אפילו הכניס לה שום משלו / נכסי צאן ברזל של האשה הם לא רק הנכסים שהביאה מבית אביה אלא גם אלה שנתן לה הבעל משלו. (רמב"ם, שם, הלכות מכירה שם. שו"ע שם סעיף טו)
נכסי צאן ברזל שהוקדשו או נתנו למת / אם הקדישו היוורשים אחר מות אביהם נכסי צאן ברזל של אשתו, או שפרסו אותם על המת כאופן שנאסרו בהנאה — הרי ההקדש, או המסירה לצורך המת, חלים על הנכסים; והאשה מקבלת רק את דמי החפצים הללו. וברבא. (שו"ע שם פ"ה, ה)

עיונים
עבדי צאן ברזל יוצאים וכו' / ברייתא זו בענין עבדי צאן ברזל הובאה גם בירושלמי כהוכחה לענין מחלוקת רומה, אלא ששם מעלים קושי טסף (שעמדו עליו ראשונים לענין סוגייתנו): לכאורה, אם רק עבדי צאן ברזל יוצאים לאיש ולא לאשה, תעבדי מלוג רק לאשה, מדות יכולים עבדי מלוג לאכול בתרומה מכה הבעל? ויש שתירץ שם שלגבי עבדי מלוג תקנת חכמים היא שיאכלו בתרומה, משום שקנין הבעל בנכסי מלוג של האשה אינו אלא מתקנת חכמים, והם גם הגבילו את זכות הבעל למכור נכסי מלוג אלה. ועוד תירץ הובא שם, שיש לחלק בין דין אכילת תרומה לדין שחרור, שלגבי שחרור שונה הדין מאשר לגבי דין בעלות ומכירה. וכן הסביר הרמב"ן שלפי דברי רבא (שהקדש ושחרור מפקיעים את השעבוד) ממילא אין מכאן הוכחה לענין זכות מכירה.

קנייה מיתבא / הלכה מיוחדת היא שהמת וכל הרברים הקשורים בקבורתו יש בהם איסור הנאה, ולמדו דבר זה בגזירה שווה מדין עגלה ערופה. ומשום כך כל חפץ שזימנו אותו בשביל המת ועשו בו מעשה (כגון אותה גלימה שפרסוה על המת) — נאסר באיסור הנאה. הקדש חמץ ושחרור / המאירי מסביר כי מאחר שלמדים איסור הנאה במת מגזירה שווה מעגלה ערופה, שהיא כהקדש, הרי מה שזימנו עבור המת מופקע מן השעבוד מגזר הקדש. ואילו הריטב"א מסביר כי הקדש חמץ אינם אלא דוגמה לדברים, והכלל הוא שכל דבר שיש בו איסור הנאה מופקע על ידי כך מן השעבוד.

מסורת הש"ס
ז. יבמות מו, א. כתובות נט, ב.
נדרים פו, ב. גיטין מ, ב. ב"ק פט, ב.
גרסות
אם רצה בכתי"י: ורצה.
אם רצה — לא ימכור בכתי"י: אינו יכול למכור.
מסתברא טעמא בכתי"י: מסתברא כותיה בכתי"י: מסתבר טעמיה.
וכיון דמחוסר בכתי"י: דכיון דמחוסר.

לשון
אצטלא
מקור המלה הוא ביוונית ἀστολή (סטולה) — בגד, גלימה.
מילתא
יש סבורים כי זהו צמר דק ומשובח שנקרא על שם העיר Μίλητος (מילטוס) שבה היו מייצרים צמר כזה (ר"ם).
ויש מפרשים כי מקור המלה הוא ביוונית μίλητος (מילוטס) שמשמעה: צמר.